PODHALĖS AVIGANIAI –
PATIKIMA PRIEMONĖ SAUGOTI NAMINIUS GYVULIUS

Andrejus Gaidamavičius, Sabina Pieruzek-Nowak, Robert W. Myslajek

Daugelį amžių ūkininkai naudojo šunis ganymui. Ilgalaikės atrankos metu pasaulyje išvesta per šimtą aviganių šunų veislių. Jie gali būti skirstomi į dvi grupes, besiskiriančias pagal išvaizdą ir funkciją. Tai ganymui skirti ir sarginiai šunys.

Ganymui skirti šunys visų pirma naudojami siekiant valdyti bandos judėjimą: varymas, bandos vientisumo išsaugojimas, pavienių atsiskyrusių individų grąžinimas į bandą. Šios grupės šunų veislių pavyzdžiai yra škotų kolis, borderkolis, Australijos kelpis, Lenkijos žemumų aviganis. Antroji grupė šunų yra skirta ne tik ganymui, bet ir apsaugai. Jie naudojami naminių gyvulių apsaugai nuo plėšrūnų. Į šią grupę įeina: Podhalės (Tatrų aviganis), Slovakijos aviganis (čuvašas), Rumunijos Karpatų aviganis, Vengrijos aviganis (kuvašas), Bulgarijos aviganis (karakačanas), Jugoslavijos herderis ir daugelis kitų. Palyginus su išskirtinai ganymui skirtais šunimis, šie šunys yra žymiai stambesni, siekia iki 70 cm aukštį ties ketera bei sveria iki 75 kg.

Pasaulyje vykdomi labai perspektyvūs projektai, siekiant aviganius šunis efektyviau pritaikyti naminių gyvulių apsaugai. Šie šunys padėjo labai sumažinti nuostolius, ūkininkų patiriamus dėl vilkų. Kituose kraštuose jie taip pat naudojami apsaugoti gyvulius nuo kojotų ir gepardų.

Lietuva neturi aviganių šunų naudojimo tradicijų. Piemenavimo vaidmenį nuo senų laikų atlikdavo žmonės ir to pakakdavo, kadangi bandos būdavo nedidelės, lygumose lengvai suvaldomos. Tačiau šiais laikais geriausiu atveju naudojamas tik „elektrinis piemuo“. Apsaugoti gyvulius nuo plėšrūnų to akivaizdžiai nepakanka. Ilgametė patirtis rodo, kad plėšrūnų medžioklė neapsaugo ūkininkų nuo nuostolių, tad belieka vienintelė išeitis – tiesiogiai saugoti naminius gyvulius. Ne visada įmanoma kiekvieną naktį juos suvaryti į tvartą ar angarą, todėl reikalingi sargai. 2010 metų pavasarį Gamtos apsaugos asociacija „Baltijos vilkas“ ėmėsi eksperimento: keturiems nuo vilkų nukentėjusiems ūkininkams iš Lenkijos parvežė Podhalės aviganių jauniklius. Ši veislė mūsų buvo pasirinkta dėl dviejų priežasčių: pirma, šie šunys nereikalauja specialaus dresavimo, o tik teisingo auklėjimo, antra, jie yra gana draugiški žmonių atžvilgiu (Lenkijoje nebuvo nė vieno atvejo, kad Podhalės aviganis užpultų žmogų). Šiame straipsnyje aptarsime Podhalės aviganių auginimo patirtį ne tik Lenkijoje, bet ir Lietuvoje. Beje, Estijoje jie gyvulių apsaugai pradėti auginti irgi neseniai – tik nuo 2007 metų. Latvija kol kas tokios patirties visai neturi.

1 nuotrauka. Pirmieji penki Podhalės aviganių jaunikliai vyksta į Lietuvą vykdyti savo misijos. 2010 metai. *Rimo Pakerio nuotrauka*

Kaimyninėje Lenkijoje gyvuliams saugoti daugiausiai naudojama vietinė veislė - Podhalės aviganis. Dėl mažėjančio auginamų avių skaičiaus Lenkijoje, mažėja ir pačių Podhalės aviganių. Kitą vertus, sunku įvertinti, kodėl kai kuriuose Lenkijos regionuose ūkininkai iki šiol retai naudoja šiuos šunis. Lenkijos Karpatų regione dviejų projektų dėka ši veislė buvo specialiai pritaikyta naminių gyvulių (avių, ožkų, karvių) apsaugai nuo vilkų. Šiuos projektus Beskidų kalnuose organizavo Lenkijos gamtos apsaugos sąjunga „Vilkas", o Bieščadų kalnuose – Lenkijos mokslų akademijos Gamtos apsaugos institutas. Vykdyti moksliniai darbai patvirtino Podhalės aviganių naudojimo efektyvumą ženkliai sumažinant ūkininkų nuostolius. Beskidų projekte dalyvaujantys šunys pademonstravo didelį jautrumą, rūpestingumą ir stiprų atsaką į galimus pavojus ne tik avių, bet taip pat ir galvijų bei arklių bandose. Sugebėdavo avis suvaryti į avidę, padėdavo jas melžti, prižiūrėdavo besiėriuojančias avis ir besiveršiuojančias karves bei pakviesdavo šeimininką, jei kildavo kokios nors komplikacijos. Akylai saugodavo ką tik gimusius gyvulių jauniklius, sužeistuosius, taip pat sugražindavo į bandą pasimetusias avis ar karves. Naudojant naktinio matymo prietaisus nustatyta, kad šie šunys nakties metu net ir per lietų reguliariai patruliuodavo bandoje ir pradėdavo loti esant bet kokiems įsibrovimams. Dienos metu yra tariamai mieguistas, bet naktį labai jautrus, reaguoja į bet kokį keistą garsą ar judesį. Lojimas žemas ir stiprus, visada žiūri priešininkui į akis. Niekada neloja be priežasties ir kuo grėsmė didesnė, tuo lojimas stipresnis ir garsesnis. Visi šie bruožai yra paveldimi genetiškai ir nepaprastai naudingi saugant naminių gyvulių bandas.

Tačiau reikia nepamiršti, kad šie šunys negali šimtu procentu apsaugoti gyvulius nuo plėšrūnų. Įtakos tam turi tai, kaip šeimininkas elgiasi su šunimi, kiek dėmesio skiria jo geruju savybių lavinimui. Taip pat svarbi vietovė, kurioje yra ganykla, ir bandos dydis.

Kas yra geras sarginis aviganis šuo?

Kiekvienas aviganis šuo turi pasižymėti šiomis savybėmis: prisirišęs prie bandos, rūpestingas, budrus, protingas, nepriklausomas, bebaimis, stiprus, greitai reaguojantis į pavojų. Šios savybės net toje pačioje aviganių vadoje gali skirtis, tačiau, imantis atitinkamų priemonių ir tinkamai auklėjant šunį, jas galima sustiprinti.

Šunys priskiriami socialiniams gyvūnams, turintiems poreikį likti grupėje, tačiau dauguma jų tai daryti turi įprasti nuo jaunystės. Todėl labai sunku suaugusį šunį priversti būti jam svetimoje bandoje, ją saugoti, jei iki tol šuo nebuvo naudojamas šiam tikslui.

Taigi šuns auklėjimo pagrindą sudaro pripratinimas jo prie bandos kuo ankstesniame amžiuje ir reagavimo į grėsmę (ypač netoliese esančio plėšrūno) stiprinimas. Šuns augintojo užduotis yra sukurti sąlygas, kuriomis šuniukas gyvulių bandą priimtų kaip savo ir nepaliktų jos dėl kitos gyvūnų ar žmonių „draugijos". Geras šuns elgesys nepasireiškia agresija naminių gyvulių atžvilgiu. Atvirkščiai, šuo turi demonstruoti kantrybę ir net nuolankumą savo saugomai bandai. Be to, šuo turi likti su banda, net jei šeimininkas grįžta namo.

2 nuotrauka. Į ūkį atvykęs Podhalės aviganio jaunikliais susipažįsta su savo būsimais globotiniais. *Sabinos Nowak nuotrauka*

Kodėl aviganis turi būti nuo mažens auginamas bandoje?

Šuns rūpestis naminiais gyvuliais tiesiogiai priklauso nuo to, kiek laiko jis su jais praleidžia. Dėl to šuniukas turi būti bandoje nuo mažens, dar geriau, jeigu jis yra auginamas kartu su naminių gyvulių jaunikliais. Jis turi būti, ilsėtis savo bandoje, kartu su ja valgyti ir miegoti. Praleistos šios progos neįmanoma kompensuoti bandant suaugusį šunį rišti grandine prie poilsiaujančios bandos. Ant grandinės pririšti šunys tampa agresyvūs žmonių atžvilgiu ir visiškai bejėgiai vilkų išpuolių akivaizdoje.

Kokie turi būti jaunų šuniukų ir gyvulių santykiai?

Kontakto su kitais naminiais gyvuliais metu šuo turi būti nuolankus arba bent maloningas – ramiai reaguoti į apsiuostymą, laikyti ausis suglaustas, vizginti uodegą ir t.t. Kai atsiranda tokie santykiai ir šuo nekelia gyvuliams jokios panikos, šuo jau paruoštas ir jį galima palikti su gyvuliais be žmogaus priežiūros. Svarbu, kad šuns savininkas nedelsiant reaguotų į nepageidaujamą šuns elgesį, sudraustų jį, jeigu šuo reiškia agresiją naminiams gyvuliams, antraip ateityje jis gali pridaryti nuostolių. Juk suprantame, kad labai dažnai, kuomet žalos pridaro šunys, yra apkaltinami vilkai. Lietuvoje vienas ūkininkas laiku nesudrausdavo savo auginamo šuns, kuomet jis žaisdamas būdavo per daug grubus avių atžvilgiu. To pasėkoje ūkininkas dabar negali savo Podhalės aviganio palikti su jaunais ėriukais, nes šuo juos negyvai užtampo. Kol jauni Podhalės aviganiai auga kartu su banda, reikia nuolat stebėti jų elgesį, nepalikti jų be priežiūros ir reikalui esant, sudrausti.

3 nuotrauka. Paūgėjęs Podhalės aviganis (5 mėnesiai) ūkininko Valdo Kavaliausko sodyboje. *Rimo Pakerio nuotrauka*

Kaip atsiranda budrumas ir agresija plėšrūnų atžvilgiu?

Šuns budrumas tiesiogiai priklauso nuo jo ištikimybės ir prisirišimo prie bandos laipsnio. Jei šuo bandą traktuoja kaip savo šeimą, tai supranta, kad ją reikia saugoti ir globoti, o iš to seka, kad jis bando būti budresnis ir jautresnis. Ganyklą šuo priima, kaip savo teritoriją, kurią nuolat patruliuoja (ypač naktį) bei ženklina ją šlapimu, tokiu būdu iš toli įspėdamas plėšrūnus. Kai nėra grėsmės, paprastai dieną, šuo taikiai miega, tačiau bet kuriuo metu yra pasiruošęs pulti įsibrovėlį. Artėjant plėšrūnui ar svetimam žmogui, šuo ima garsiai loti, atsistoja į gynybinę poziciją, sustiprindamas ją aukštai iškelta uodega. Aviganis pats nusprendžia ar jam geriau likti prie bandos ar judėti link grėsmės šaltinio.

Tokiu atveju plėšrūnas paprastai pasitraukia, norėdamas išvengti konfrontacijos arba pripažindamas, kad pasiekti auką šansai nedideli. Kai pavojus praeina, aviganis, vizgindamas uodegą, grįžta į savo bandą. Aviganių šunų agresyvumas plėšrūnų atžvilgiu pasireiškia priklausomai nuo amžiaus, lyties ir veislės. Paprastai 18 mėnesių amžiaus, bet Podhalės aviganiams anksčiau.

Šuo, kuris nėra agresyvus plėšrūnams, bet yra labai jautrus (loja, atbėga pas netoliese esančius žmones kviestis pagalbos) taip pat gali būti naudingas. Jo vaidmuo būtų įspėti šeimininkus apie gręsiantį pavojų.

Šuns pirkimas

Ūkininkas, kuris nusprendžia naudoti aviganius naminių gyvulių apsaugai, turėtų prisiminti, kad jo įsigytas šuo tarnybai tinkamas tampa po 1,5-2 metų, todėl neturi delsti. Jis taip pat turėtų pasirinkti tinkamą metą pirkti. Geriausi šuniukai yra atvesti vėlyvą rudenį ar žiemą, nes tuo metu jauniklių atsiveda ir naminiai gyvuliai, be to, pavasarį jie būna jau kiek paūgėję ir bent dalį dienos gali praleisti ganykloje kartu su banda.

Kitas svarbus klausimas, koks šunų skaičius reikalingas norint apsaugoti atitinkamo dydžio bandą, kad visi mūsų lūkesčiai būtų pateisinti. Podhalės aviganis yra puikus šuo atgrasyti plėšrūnus, aktyviai priešintis vilkams, tačiau jei banda bus per didelė, jis nepajėgs visos jos apsaugoti. Nustatyta, kad, siekiant optimaliausio rezultato, 300 gyvulių bandai reikia mažiausiai 3-4 šunų. Papildoma nauda, kai naudojamas ne vienas aviganis, o keli, yra ta, kad grupė stiprina jų drąsą, o didelė banda patikimiau apsaugoma tuo atveju, jei vienas iš šunų buvo neatidus pavojaus atveju. Dar geriau, jeigu bandoje pradedama auginti vieną šuniuką, o tada kiekvienais sekančiais metais atvežama dar po vieną šuniuką. Tokiu atveju mažesnieji turi galimybę mokytis, perimti patirtį iš vyresnių aviganių, be to, greičiau prisiriša prie bandos.

Jeigu mes į bandą pristatome pirmąjį šuniuką, tai geriau, kad tai būtų patinėlis. Patinai yra stambesni, turi žemesnį balsą, todėl efektyviau išgąsdina vilkus.

Geriausia įsigyti šuniukus 7-8 savaičių amžiaus. Blogiausiu atveju jie neturėtų būti daug vyresni ar daug jaunesni. Svarbiausia rinktis šuniuką pagal jo įgimtas savybes, pavyzdžiui, drąsa, smalsumas. Geriausiai galima įvertinti šuniuko charakterį stebint jo elgesį su kitais broliais ir seserimis, kaip su jais žaidžia, taip pat kaip reaguoja į žmogų. Kuo šuniukas yra aktyvesnis, lyderiauja grupėje ir mielai ieško kontaktų su žmogumi, tuo jis bus geresnis sarginis šuo. Nepirkite apatiško, išsigandusio, pernelyg nuolankaus arba per daug dominuojančio šuniuko.

Svarbu, kad įsigytas šuniukas būtų geros fizinės būklės. Reikėtų pažymėti, kad Podhalės aviganiai buvo veisiami laikantis gerų tradicijų. Geriausia šuniukus įsigyti iš patikimų veisėjų, kuriuos rekomandavo kiti ūkininkai arba veterinarijos gydytojas, taip pat labai geri šuniukai iš dirbančių šeimų, t.y. kurių tėvai buvo naudojami saugant gyvulių bandas. Nepirkite Podhalės šuniukų iš gatvės prekeivių arba turguose.

Dvi savaitės prieš perkant, jei yra galimybė, reikia susisiekti su veisėju ir paprašyti, kad šuniukai būtų paskiepyti nuo šunų maro ir parvovirozės, taip pat duoti vaistų nuo kirminų. Tai leistų šuniukui, kol juo rūpinasi motina, išsiugdyti atsparumą ligoms prieš patenkant į naują aplinką. Jeigu šuniukai nebuvo vakcinuoti, tai reikia tai padaryti atvežus juos į ūkį ir pasitelkus veterinarijos gydytoją, kuris rūpintųsi jais ir toliau.

Informacija apie šuniuką, jo gimimo datą, tėvus, skiepijimą, skiriamus, vaistus turėtų būti užrašoma šunų sveikatos knygelėje.

Venkite pirkti suaugusių šunų, nes net ir tuo atveju, jei pavyks jį išdresiruoti kaip sarginį šunį, bus labai sunku jį pripratinti prie bandos.

Gamtos apsaugos asociacija „Baltijos vilkas“ pirmuosius penkis Podhalės šuniukus Lietuvos ūkininkams nupirko Pietų Lenkijoje, Nowy Targ mieste (netoli Zakopanės). Šiuo atveju mums nebuvo svarbu, kad šunys turėtų kilmės dokumentus. Šuniukus pirkome iš ūkininko, kurio aviganiai nuolat dirba ganyklose. Tai padidina tikimybę, kad ir jų jaunikliams bus perduotos visos gerosios šių šunų savybės. Veisėją mums rekomendavo vietos aplinkosauginės organizacijos.

Be kilmės dokumentų šios veislės šuniukai Lenkijoje kainuoja apie 800 zlotų, su kilmės dokumentais – apie 2000 zlotų. Svarbu, kad šuniukų tėvams būtų atliktas displazijos testas, nes, kaip

ir daugumai kitų greitai augančių veislių, Podhalės aviganiams taip pat gali būti perduodama ši paveldima liga, dėl kurios kaulai ima vystytis skirtingu greičiu ir šuo tampa invalidu. Neteisingai maitinant (peršeriant) gali pasireikšti pseudodisplazija. Podhalės aviganiai neturi saiko jausmo ir maitinant tiek, kiek jie nori, galima sulaukti rimtų problemų.

Ką reikia žinoti atvežus šuniuką į ūkį?

Šuniukas turi būti auklėjamas iškart po jo atvykimo į ūkį. Dėl to jam reikia paruošti patogų aptvarą, pro kurį šuniukas galėtų stebėti naminius gyvulius ir tuo pačiu negalėtų iš jo pabėgti. Aptvare turi laisvai tilpti indai vandeniui ir maistui, guolis ir dar turi būti pakankamai vietos laisvai judėti. Aptvaras turi būti įrengtas avidėje, karvidėje arba ganykloje, netoli naminių gyvulių. Turime užtikrinti, kad naminiai gyvuliai nepadarytų šuniukui žalos. Jei banda didelė, aptvaro vietą reikia kas keletą dienų keisti, kad šuniukas palaipsniui priprastų prie visos bandos. Tai leis išvengti aviganio specialių įsipareigojimų konkretiems gyvuliams. Jei pastarieji būtų parduoti ar paskersti, aviganis prarastų motyvaciją saugoti visą likusią bandą. Prie šuniuko aptvaro galima padėti laižymui skirtą druską, taip naminiai gyvuliai noriai lankys būsimą jų sargą. Be to, šuniukas galės kiekvieną atskirą gyvulį pažinti iš kvapo. Kaip ir bet kuriam jaunam šuniui, Podhalės aviganiui reikia daug judėti, todėl kiekvieną dieną jį reikia išleisti į ganyklą arba į avidę, kad išsilakstytų. Taip pat reikia, kad žmogus stebėtų šuniuką norint užkirsti kelią konfliktams su naminiai gyvūnais. Lemiamos yra pirmosios trys-keturios savaitės po šuniuko atvykimo į ūkį. Nuo jų priklauso ar Podhalės aviganis naudingai saugos bandą. Jei per tą laiką šuniukas nepriprato prie bandos, pavyzdžiui, buvo laikomas savininko namuose, kieme arba garde su kitais šunimis, atokiau nuo gyvulių, tai vėlesni mokymai patirs visišką nesėkmę.

4 nuotrauka. Ūkininkės Ritos Bieliakienės 8 mėnesių amžiaus Podhalės aviganiai iš tolo garsiu lojimu pasitinka nekviestus svečius. *Andrejaus Gaidamavičiaus nuotrauka*

Kaip toliau prižiūrėti šuniukų sugyvenimą su gyvuliais?

Baigiantis trečiajam gyvenimo mėnesiui šuniukas turėtų būti dienos metu kaskart vis ilgesniam laikui išleidžiamas į ganyklą ar tvartą/fermą. Tačiau naktį jis turi būti uždaromas į savo gardą. Tokiu būdu gerai užakcentuoti komandą „lik čia!”. Net iki aštunto gyvenimo mėnesio nereikėtų palikti šuniuko ganykloje be žmogaus priežiūros. Jis vis dar per silpnas, kad apsigintų nuo plėšrūnų arba išvengtų gyvulių užpuolimo (ypač motinų su jaunikliais). Bloga patirtis šiuo laikotarpiu gali sutrukdyti jam tapti geru sarginiu šunimi. Taip pat per tą laiką reikia nuolat stebėti šuniuko elgesį

ir griežtomis komandomis sudrausti jį, jeigu naminiams gyvuliams, ypač jaunikliams, rodo agresiją arba per daug intensyviai su jais žaidžia (pvz., „draugiškai" kandžiojasi).

Po aštuonių gyvenimo mėnesių aviganį galima palikti ganykloje visai parai. Jeigu tolstant šeimininkui šuo nesiveja jo, o lieka prie bandos, reiškia auklėjimas pavyko.

Koks turi būti kontaktas su žmonėmis?

Per visą šį laikotarpį reikia apriboti šuniukų kontaktus su šeimininku, namiškiais ir jų būstu. Taip pat reikia vengti glostyti juos ar kitaip meiliai elgtis, kas verčia šunį prisirišti prie žmogaus, bet ne prie bandos. Žinoma, minimalūs kontaktai ir prisirišimas prie šeimininko neišvengiamas, ypač kai banda pergenama į kitą vietą, vyksta melžimas, avių kirpimas, veterinarinė gyvulių priežiūra, pagaliau paties šuns maitinimas, girdymas, sušukavimas, maudymas. Todėl leidžiama retkarčiais šunį paglostyti, ypač prieš maitinant ar girdant, pažiūrėti kaip jis jaučiasi, bet visa tai turi būti daroma tarp gyvulių – tvarte arba ganykloje.

Pats šuniukas renkasi gyvenimui tas vietas, kurios jam teikia malonumą. Todėl jei jis bus maitinamas ne tarp gyvulių, o šeimininko kieme ar namuose, tai jis gali palikti savo bandą. Jeigu norite, kad aviganis ateityje būtų naudingas, jaunystėje jis negali būti žmonių numylėtinis.

Abi šios funkcijos yra nesuderinamos ir gali baigtis blogai, jei šuniukas iš namų bus „ištremtas" į tvartą, pilną jam priešiškų gyvulių. Aviganis nesupranta situacijos, į kurią jis patenka ir negali savaime suvokti žmogaus norų „ką jam reikia daryti".

Koks turi būti kontaktas su kitais šunimis?

Aviganiai šunys turi būti laikomi toliau nuo kitų fermoje esančių šunų, kad neperimtų blogų jų elgesio pavyzdžių. Išskyrus, žinoma, kitus aviganius, iš kurių jie turi galimybę mokytis.

5 nuotrauka. Suaugęs Podhalės aviganis nepaprastai gražus ir stambus šuo (sveria iki 70 kg). Du tokie gali nuvyti ir lokį. *Jano Taraseko nuotrauka*

Daugiau informacijos apie šiuos šunis ir Lietuvos ūkininkų patirtį ieškokite tinklalapyje www.vilkai.lt, skiltyje „Ūkininkams".

Lenkijos ūkininko ir Podhalės aviganių veisėjo Jano Taraseko kontaktai (Lietuvos ūkininkams atvežti būtent jo šunys): tel. +48 603 652422, el.paštas zzadymy@gmail.com
Lietuvos Podhalės aviganių veisėjos Jolantos Kuorienės kontaktai: tel. 8 650 33633, el. paštas jolanta.kuo@gmail.com